

Respectabel staatsbedrijf uitgekleeft

De scheve schaats van Boudewijn van Houtens romanheld Emile van Dommelen

In 1964 lichtte een groepje vrienden uit het studentenmilieu de PTT op. Onderzoeker geldcultuur Gerard Borst behandelde deze affaire in deel twee van zijn causerieënreeks *Geld in fictie*. Borst leidde met zijn praatje Hans Luijten in, die in de zesde aflevering van het 'GeldcultureelCafé in het Geldmuseum' (14 oktober 2007) het geldgedrag van Vincent van Gogh onder de loep nam.

GERARD BORST

7 maart 1964 was een zaterdag. De lezers van *De Telegraaf* hadden een heel weekend om het nieuws op zich te laten inwerken. 'PTT voor f 100.000 opgelicht,' kopte de krant op de voorpagina. Op meer dan zestig PTT-kantoren in Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht waren in enkele weken tijds rond de 550 met valse stempels bedrukte postwissels verzilverd. Waarschijnlijk het werk van één man, aldus het bericht. Die ene man was hoogstens geassisteerd door de vervalser of eigenaar van de clandestiene stempels.¹

De tijd zou anders leren. Zoals ruim een jaar later aan het licht kwam, was de scheve schaats bereiden door zeven met elkaar bevriende jongemannen uit het studentenmilieu, die waren getipt door een postambtenaar. Nog weer wat later, toen ze terechtstonden, doken deze helemaal of half gesjeesde studenten in de kolommen van het zojuist geciteerde dagblad op als 'intellectuele nozems'.² Met die typering had de krant vooral de twee aanstormende literaire talenten op het oog die van het groepje deel uitmaakten, Theo Kars en Boudewijn van Houten. Beiden bood de postwisselfraude stof voor een roman. In 1967 kwam Theo Kars met *De vervalzers*. Van Houtens roman, *Onze hoogmoed*, verscheen in 1970. Dit laatste boek staat in de kleine voordracht van vanmiddag centraal.

Met mijn praatje in deze zesde aflevering van het GeldcultureelCafé zet ik de reeks voort waarmee ik in de vijfde aflevering ben begonnen, de reeks *Geld in fictie*. Zijn wij samen in het GeldcultureelCafé, zei ik in die aflevering ongeveer, dan houd ik een causerie over een roman waarin een met geld verband houdend thema wordt uitgewerkt. Deel één in de reeks betreft Orwells *Houd de sanseferia hoog*.³ Daarnaar hebt u de vorige keer kunnen luisteren. Vanmiddag dus *Geld in fictie* deel twee.

1. *De Telegraaf*, 7 maart 1964.

2. *De Telegraaf*, 27 januari 1966.

3. Gerard Borst, "'Moordenaars uit Chicago". De anti-geldtirades van Orwells romanheld Gordon Comstock'. URL: <http://www.geldmuseum.nl> [26 juni 2007].

Weetjes over Van Houtens roman om te beginnen. De eerste druk werd de wereld ingezonden door De Arbeiderspers. Na 1970 beleefde het boek nog twee herdrukken. In 1980 stak Van der Velden het in een nieuw jasje voor zijn reeks *Ego documenten*. Uitgeverij Aspekt verzorgde in 2002 de derde druk. Een verkoopsucces is *Onze hoogmoed* nooit geworden, maar een vooraanstaand publicist als Max Pam zette de ongemeen spannende roman als nummer dertig op zijn lijst van de honderd beste boeken van de twintigste eeuw. Voor mijn praatje herlas ik de tweede druk.

In *Onze hoogmoed* leren we via de 'ik' in het verhaal een sterk hiërarchisch georganiseerde vriendengroep kennen uit het Amsterdam van de jaren 1962-1966. Die 'ik' in het verhaal heet Emile van Dommelen. Ex-student Nederlands – hij is met die studie al in het tweede jaar opgehouden – leeft deze Emile van de hand in de tand. Als zijn vader hem bezoekt, smeekt deze hem bijna geen misdadiger te worden. Emile's reactie is tekenend: 'Als ik geen geld heb om van te leven, zal ik er toch aan moeten komen? Ik ben niet van plan me aan de een of andere werkgever te verkopen. Desnoods zal ik het geld liever stelen.'⁴

In de hiërarchie van de vriendengroep staat Emile hoog. Maar een ander bekleedt de leiderspositie, Max Aerts, een mislukte rechtenstudent die net als Emile categorisch weigert een baas te zoeken. Aan Max is de rest van de groep – zes man – ondergeschikt, ook Emile. Maar Emile heeft een streepje voor – hij is officier in Max' leger. De meeste anderen zijn solaten.

Max is ook iemand die voor de groep denkt. In alles wordt zijn visie de visie van de ondergeschikten. En zijn ideeën scheppen een sfeer waarin de misdaad acceptabel wordt.

Het ideeëngoed van Max wordt in *Onze hoogmoed* breed uitgemeten. Waar komt het op neer? U krijgt van mij een opsomming die veel duidelijk maakt.⁵

1. Genot is deugd.
2. Je moet nooit de dupe worden van anderen, je nooit door de mensen laten hinderen.
3. Je moet doen waar je zin in hebt en zorgen dat je aan het geld komt dat je daarvoor nodig hebt.
4. Een leven met hoogte- en dieptepunten is te verkiezen boven een gelijkmatig bestaan:

Zodra je financieel in de gelegenheid bent iets uitzonderlijks te doen, doe het dan meteen. Als het geld daarna op is, blijf je toch heus wel in leven; en die armoede is nauwelijks vervelender dan de sleur van de matige welstand. Maar die sensatie, die je je verschaft hebt, zal tot de dingen gaan behoren waar je op je doodsbed nog met tevredenheid aan terug zult denken.

5. Met geld moet je smijten.
6. Van lenen wordt je alleen rijker als je niet teruggeeft. Geef dus niet terug.
7. Richt niet je uitgaven naar je inkomsten, maar je inkomsten naar je uitgaven.

4. Boudewijn van Houten, *Onze hoogmoed* (2e druk; Amsterdam 1980) 82.

5. Deze opsomming werd mogelijk na lezing van de volgende pagina's in de roman: 42, 45, 53, 60, 61, 181, 224 en 295.

8. Zorg dat je vóór je dertigste uit de financiële zorgen bent:

Het is een noodzaak juist als je jónɡ bent, geld te bezitten. De meeste mensen krijgen het te laat. Wat heb je er aan het pas te krijgen als je impotent begint te worden? Wat heb je er aan pas mooie kleren te kunnen kopen als je lichaam lelijk begint te worden?

9. Het cliché dat geld ongelukkig maakt moet worden bestreden:

Wie de gezondheid en de intelligentie heeft om gelukkig te worden, wordt met geld slechts gelúkkiger.

10. Stelen is een logische wijze van bezitsvergroting.

Wie deze stelregels onderschrijft, blijft niet op het rechte pad. In de 'Maxistische' groep wordt het al snel de gewoonte op grote schaal boeken te roven, die aan antiquariaten worden verkocht. Wordt hier redelijk aan verdiend, in vergelijking met wat komen gaat is het klein bier.

Emile heeft ook een sociaal leven buiten de 'Maxistische' groep. Zo zoekt hij vaak een kennis van vroeger op, Gerard de Vries. Met hem heeft hij kort na het gymnasium op de school voor hogere postambtenaren gezeten. De Vries werkt bij de centrale directie van de PTT en heeft toegang tot de dossiers van alle misdaden waarmee de PTT in het verleden is belaagd. Die dossiers dagen hem uit de volmaakte postale misdaad te bedenken. Volgens hem is het betrekkelijk eenvoudig de PTT op te lichten met valse postwissels. Hij tipt Emile. Als die zover is dat hij serieus werk van de zaak kan maken, wordt Max Aerts erbij gehaald.

Het is herfst 1963 als Max van Emile de ins en outs van de zaak wil horen. Er ontspint zich een dialoog die ik nu bijna volledig weergeef.⁶ Het moet zijn alsof ik als misdaadverslaggever een jaar of wat later de hand heb weten te leggen op een soort Endstra-keukentapes. Eén opmerking vooraf: bij het horen van het volgende mag u de naam Max Aerts in gedachten gerust vervangen door 'Theo Kars' en de naam Emile van Dommelen door 'Boudewijn van Houten'.

Emile van Dommelen: Het gaat om postwissels. Buitenlandse. Postwissels die van het buitenland naar Nederland worden gestuurd. Ik zal je eerst vertellen hoe de lotgevallen van een gewone, een niet vervalste postwissel zijn. Meneer Kartoffelklöse in Düsseldorf wil honderd gulden sturen aan meneer Klerekoper in Amsterdam. Kartoffelklöse vult op het postkantoor in Düsseldorf een formulier in en betaalt een bedrag in marken dat overeenkomt met honderd Nederlandse guldens. Het formulier bestaat uit drie delen. Eén deel is het recu. Dat krijgt Kartoffelklöse, gestempeld en zo, van de loketbediende terug. Het is het bewijs dat hij betaald heeft. De rest van het formulier, gaat met de postrein naar Amsterdam. Het wordt bij Klerekoper bezorgd, net als een brief. Het bestaat nu nog uit twee stukken. Eén stuk kan Klerekoper houden. Er staan mededelingen van de afzender Kartoffelklöse op. Mededelingen die met de geldzending te maken hebben. Het resterende stuk van het formulier – het middenstuk – gaat Klerekoper nu op een postkantoor inwisselen. Hij krijgt er honderd gulden voor. Daarmee is de zaak voor Klerekoper en Kartoffelklöse afgehandeld. Alleen de Duitse en de Nederlandse posterijen hebben nog een appeltje met elkaar te schillen. Want de één heeft wat geld gekregen terwijl de ander wat is kwijtgeraakt. Daarom geeft de Deutsche Bundespost op een goed moment honderd gulden aan de PTT. Dan staan ze weer quitte. In werkelijkheid leggen ze lijsten aan elkaar over van bedragen die ze voor elkaar hebben uitbetaald, en verrekenen ze het verschil.

6. Deze dialoog is te vinden op pp. 177-180.

Max Aerts: Wat wordt onze taak als vervalsers?

Emile van Dommelen: We moeten postwissels zien te maken waarmee we net als Klerekoper naar een postkantoor kunnen gaan en er geld voor krijgen. Alleen zal er in ons geval geen Kartoffelklöse geweest zijn. Er zal niemand geweest zijn die ergens in Duitsland het geld gestort heeft.

Max Aerts: We hoeven dus alleen maar het middenstuk van het formulier te maken.

Emile van Dommelen: Inderdaad. En dan ook nog alleen maar de stempels en de geschreven teksten die erop staan. Want het formulier kunnen we op elk postkantoor krijgen. Gratis.

Max Aerts: Maar vóór ze zo'n postwissel bij Klerekoper gaan bezorgen, noteren ze dan niet even een paar gegevens ervan? Zodat ze weten dat er een postwissel is bezorgd en bijvoorbeeld ook van welk bedrag?

Emile van Dommelen: Ja, maar dat doen ze uitsluitend bij die van boven de tweehonderd gulden. Dus als we daaronder blijven, zitten we goed.

Max Aerts: Maar dan is het vervalsen toch wel onwaarschijnlijk makkelijk. Dan kun je als je bijvoorbeeld een échte postwissel uit het buitenland krijgt, rustig een nulletje achter het bedrag zetten. Op het postkantoor kunnen ze toch niet nagaan of ze een postwissel van een lager bedrag bezorgd hebben.

Emile van Dommelen: Dat kunnen ze dus wél bij postwissels van boven de tweehonderd gulden. Maar voor die van onder de tweehonderd gulden hebben ze ook een trucje. Ergens in een hoekje van het formulier krabbelen ze, vóór het bezorgd wordt, heel klein het bedrag met een potlood. Amateur-vervalsers zien dat over het hoofd, en tuinen erin.

Max Aerts: Zijn ze niet bang voor intelligentere vervalsers?

Emile van Dommelen: Nou ja, die kunnen toch niet boven de tweehonderd gulden gaan.

Max Aerts: Maar er zitten dus gaten in het beveiligingssysteem.

Emile van Dommelen: Ja, en daar gaan wij doorheen sluipen.

Max Aerts: Raar dat die gaten gehandhaafd worden. Er zullen toch wel eerder oplichtingspogingen gedaan zijn?

Emile van Dommelen: Een heleboel. Maar dat zijn geen grote affaires geweest. En PTT neemt liever dit risico dan dat ze haar administratie aanzienlijk gecompliceerder maakt. Ze wil ook zo soepel mogelijk blijven tegenover het publiek. PTT noemt zich een dienstverleningsbedrijf. Dat herinner ik me nog van de postopleidingsschool. De service moet zo groot mogelijk zijn, werd ons geleerd. Bij het innen van een postwissel hoor je je te legitimeren. PTT staat toe dat je het met een treinabonnementskaart doet. Maar het mooie is dat je om zo'n treinabonnement te krijgen je bij de Spoorwegen helemaal niet hoeft te legitimeren. Dus het ding is als legitimatie eigenlijk niets waard. Bij PTT weten ze dat heus wel. Maar ze berusten erin, om aan het publiek tegemoet te komen.

Overigens zijn er nog een paar regelingen waardoor een oplichter al gauw tegen de lamp zal lopen en waardoor alle oplichters tot nu toe ook inderdaad tegen de lamp zijn gelopen. Je kunt van die regelingen alleen weten als je het postbedrijf van binnen kent. Gerard verschafft ons die inside-information. Je begrijpt dat de affaire voor ons alleen loont als we een groot aantal postkantoren bezoeken. Je hebt die in verschillende soorten. Hoofdkantoren, hulpkantoren, bijkantoren, postagentschappen. De hulpkantoren komen alleen op het platteland voor. Daar hebben we dus niets mee te maken. Want we moeten natuurlijk alleen in de grote steden gaan opereren waar de dichtheid van de postkantoren het grootste is en waar we in de gelimiteerde tijd zoveel mogelijk valse postwissels kunnen aanbieden. Over blijven dus de hoofdkantoren, de bijkantoren en de postagentschappen. Maar daar valt er ook nog één van af. Alle kantoren sturen de ingenomen formulieren – waaronder onze valse postwissels – op een zeker moment ter controle naar de Centrale Directie. Op dat moment komt onze gehele fraude aan het licht. Maar het ene soort kantoor wacht met dat opsturen langer dan het andere. De hoofd- en de bijkantoren doen het pas aan het eind van elke maand. Die moeten we dus hebben. De postagentschappen doen het al aan het eind van elke dag. Die moeten we dus niet hebben. Iemand die geen insider is, zal een postagentschap misschien niet onderscheiden van een bijkantoor en beslist het verschil in werkwijze niet kunnen raden. Hij gaat rustig die postagentschappen binnen. Wanneer hij zijn oplichtingen dan langer dan één dag voortzet, is hij erbij.

Max Aerts: Waarom zijn die postagentschappen zo akelig vlot met het insturen van die formulieren?

Emile van Dommelen: Ze móéten wel. Het zijn geen volwaardige postkantoren. Je hebt ze misschien wel eens gezien. Bijvoorbeeld een sigarenwinkeltje waar ze ook nog een loket voor postzaken hebben. De beheerders van zo'n kantoor staan maar met één been in de PTT, met hun andere been staan ze in hun eigen bedrijfje. PTT vertrouwt hen dan ook maar half. En laat hen al het geld en alle formulieren maar zo gauw mogelijk opsturen. Als er iets mis gaat, kan de schade dan tenminste niet zo erg groot zijn.

Max Aerts: Waarom nemen we buitenlandse postwissels?

Emile van Dommelen: Omdat men dan, in geval van argwaan, er minder gauw toe komt naar het kantoor van afzending te telefoneren. Ook een voordeel is dat bij buitenlandse postwissels een kleine afwijking van het normale uiterlijk minder bevreemding zal wekken.

Max Aerts: Waarom nemen we postwissels die uit Duitsland komen?

Emile van Dommelen: Omdat er met die uit België iets aan de hand is. Ik weet niet meer wat. Ik wil het wel aan Gerard vragen.

Max Aerts: Maar waarom per se België of Duitsland?

Emile van Dommelen: Het zijn de landen waarmee Nederland het intensiefste postwisselverkeer heeft. En we gaan nogal veel postwissels aanbieden. Veel postwissels uit een ander land dan die twee zouden ook weer bevreemding wekken!

Max Aerts: Zijn de stempels makkelijk na te maken?

Emile van Dommelen: Gerard zegt van wel.

Tot zover de keukentapes van Aerts en Van Dommelen. Na deze dialoog tussen de voormannen, waarmee ik u gelukkig niet het auditorium heb uitgejaagd, zien we in *Onze hoogmoed* de groep aan het werk gaan. Er wordt gezorgd voor postwisselformulieren uit Duitsland. Om de middenstukken van deze formulieren er zo echt mogelijk te laten uitzien gebruikt men stempels van eigen makelij en voorziet men ze van getypte en geschreven teksten. Bij de Spoorwegen worden trajectkaarten gehaald die kunnen dienen als legitimatie. Begin 1964 slaat men de grote slag. Op de postkantoren in Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht, waar het geld wordt binnengehaald, hebben de loketbedienden niet de minste argwaan. De opbrengst voor de groep ligt iets onder de honderdduizend gulden.

Aerts en Van Dommelen verdienen met de postwisselfraude veel geld. Of laat ik het nu maar anders formuleren: Theo Kars en Boudewijn van Houten verdienen met de postwisselfraude veel geld. Wat doen ze ermee? Het antwoord zal u verrassen: ze gebruiken het om een literair tijdschrift op te richten. Ze noemen het *Tegenstroom* (in *Onze hoogmoed* heet het *Veto*). Met dit blad – juli 1964 verschijnt het eerste nummer – verzetten zij zich tegen moderne literaire en morele tendensen. Hoewel redelijk succesvol, bestaat het maar een jaar. Het juli-augustus-nummer van 1965 is het laatste.

Dat voor *Tegenstroom* het doek viel, kwam doordat Theo Kars in april 1965 was gearresteerd. Kars had na de postwisselfraude de smaak te pakken gekregen. In de loop van 1964 was onder zijn leiding de Rijkspostspaarbank het slachtoffer geworden van een spaarbankboekjesfraude. Van Houten was hierbij niet betrokken geweest. Mij ontbreekt de tijd om u te vertellen hoe *die* fraude in z'n werk ging.⁷ In elk geval bedroeg de schade voor de Rijkspostspaarbank 78-duizend gulden. Na dit succes wilde Kars het nog eens proberen met spaarbankboekjes, maar door onvoorzichtigheid in de voorbereidingsfase liep hij tegen de lamp. Binnen de kortste keren was nu ook de postwisselfraudezaak opgelost. De hele bende werd opgerold. Boudewijn van Houten werd in juli 1965 opgepakt.

Januari 1966 stond de vriendengroep terecht in Amsterdam. Op de tweede en laatste zittingsdag kwam de verdediging aan het woord. Volgens een van de raadslieden hadden sommigen van het komplot gewoon een stunt willen uithalen. 'Zij zijn de moderne jeugd,' sprak hij. 'In hun prille jaren hebben zij te weinig

7. Lezenswaardig in dit verband is *De Telegraaf* van 27 januari 1966.

rovertje en diefje-met-verlos gespeeld. Zij wilden dat nu inhalen. Zij hebben rovertje *gespeeld*, maar wilden geen rovertje *zijn*.⁸ Van dit blijk van psychologisch vernuft zullen onze 'intellectuele nozems' niet onder de indruk zijn geweest. Boudewijn van Houten – onze Emile van Dommelen – verdween voor langere tijd achter de tralies. Eind september 1967 kwam hij vrij.

UTRECHT, 9 november 2007

Reageren?

g.borst@geldmuseum.nl

8. *De Telegraaf*, 29 januari 1966.